

³⁰Wiktor Woroszyński: *Magyarországi napló, 1956. Századvég – 1956-os Intézet, Budapest, 1994*; François Mauriac: *Irodalmi napló, 1952–1957.* (Ford. Sziebert Mónika.) Kairosz, Budapest, 2012, 394.

³¹Az Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet személyi adatbázisa alapján. Köszönöm Lakatosné Ircsik Teréz múzeumi adattáros segítségét.

³²Nemzeti Emlékhely és Kegyeleti Bizottság: <http://www.nekb.gov.hu/node/248>

³³<https://pim.hu/hu/dia/dia-tagjai/illyes-gyula#>

³⁴<http://www.mma-tv.hu/mma-tv/-/video/1694445/illyes-gyula-naplo-56>

Képek:

1. Illyés Gyula: *Hunyadi keze*. Plakát fénymásolata. MTA KIK Kézirattár Illyés Gyula-hagyaték, 36.III(1-4)
2. A Petőfi Párt alakuló ülése a Vajdahunyad várban. Az asztalnál ülnek balról jobbra: S. Szabó Ferenc, Veres Péter, Illyés Gyula és Tamási Áron. OSZK, 1956-os Intézet Fotóadatbázis, TH 0-14-822/1 (részlet)

A „VASKOS” KÖLTŐ Sipos Lajos: *Berda József.* *Kritikai pályarajz*

Amikor 1932-ben a Babits Mihály vezette Nyugat irodalmi folyóirat arra vállalkozott, hogy kijelölje a „Fiatal költők 100 legszebb verse” csokrát, akkor az abban az évben harminc éves Berda József is bekerült az antológiába. Nem véletlenül. A „mester” ítélete egy olyan különleges hangú költőnek szavazott bizalmat, akihez fogható a magyar irodalom történetében nem akadt se előtte, se utána.

Berda József minden korabeli magyar művészeti és közéleti ízlést felülírva, áthágva és figyelmen kívül hagyva, a vegetatív létezésben örömet lelő és saját személyiségének önértelmezését tematizáló verseket alkotott. Írt ételekről, italokról, a természet lenyűgöző erejéről, Istenről, valásról, közeletről, megfogalmazott egyház- és társadalomkritikát, naturalis stílusban dalolt az emberi test szépségéről és közismerten ellentmondásos folyamatairól, valamint a szerelem, az érzékiség testi valójáról. Mindezt úgy, hogy közben sajátos filozófiai gondolatait is beleszötte.

Az idén ötven éve elhunyt költő, aki saját magát „szabadon bőklászó, békésen kóborló vaddisznónak”, Juhász Ferenc „totyogó, lomha angyalemberekentáur”-nak, Határ Győző pedig „szeretetreméltó élősd[nek] és keresetképtelen tarháló”-nak nevezett, túlélve a feledés könyörtelen kísértetét, továbbra is őrzi különleges státuszát az irodalmi kánonban. Úgy is mondhatnánk, hogy emlékezete a barátoknak, híveknek, követőknek, tisztelőknél és irodalomtörténészeknek hála, intézményesült. Emléktáblája, szobra, utcája, emlékszobája, s ami talán a legfontosabb, munkásságának értő feldolgozása, elemzése is van, amint az a jelen kötet kiadói ajánlójában is olvasható: „1982-ben jelent meg Vargha Kálmán munkája, a *Berda József alkotásai és vallomásai tükrében* című kötet. Az összegyűjtött verseket 2003-ban jelentette meg a Helikon Kiadó dr. Urbán László gondozásában, jelentősen megnövelve az addig ismert alkotások számát. Időközben hozzáférhetővé vált a Neogrady László Újpesti Helytörténeti Gyűjteményben és Sipos Áron magánarchívumában Berda kéziratának, levelezésének és feljegyzéseinek eddig nem publikus része, a korabeli kritikáknak a költő által összegyűjtött és észrevételekkel kiegészített, könyvben felragasztott együttese. 1982-től jelentősen megnőtt Berda József kortársairól rendelkezésre álló primer és szekunder irodalom, új és új szövegekkel, személyes vonatkozásokkal bővítve a költőről összefoglalható tudást is. Berda József barátai közül többen levéltárakban helyezték el a költővel folytatott levelezésüket, más barátok gyermekei otthonukban őrizték-őrzik a múlt emlékeit.”

Ebben az összefüggésben jelent tehát további előrelépést Sipos Lajos irodalomtörténész, professzor emeritus kritikai pályarajza, amely a Napkút Kiadónál került kiadásra a 2016-os Ünnepi Könyvhétre, s gazdag jegyzet- és képanyaggal, számos új információ, személyes közlés bevonásával és egy DVD-melléklettel gazdagítja a Berda-irodalmat. A 2004-ben készült, 43 perces dokumentumfilm, amely *A zarándok angyal* címet viseli, a maga irodalmi betéteivel, személyes visszaemlékezéseivel, fontos helyszínek megidézésével kiválóan illeszkedik a kötet egyes vonulataihoz.

Egyes vonulatait említjük, mert a kötet a maga anyaggazdagságával, megszerkesztettségével ugyan mindenképpen kiemelkedő alkotás, mégis ambivalens érzéseket kelt az olvasóban. Olyan, mintha a szerzője nem tudta volna eldönteni, hogy kinek akarja írni a könyvét. Stílusa ugyanis hol a rendkívül izgalmas, olvasmányos, anekdotázó hangon, hol pedig a tudományos alapossággal összeállított, rendkívül aprólékos, itt-ott elkalandozó tanulmánykötet dokumentarista igényességével szólal meg. Hol a Berda-féle harmonikus életvezetés, szabadságeszmény humoros megnyilvánulásait megidéző történeteken mulathatunk, hol ugyanennek a Kr. e. 7. századig visszakanyarodó, s a görög filozófusok munkásságát is felsorakoztató tudományos fejtegetésének a tengerében próbálunk az értelmezés felszínén maradni. Úgy érezzük, hogy a szerző, miközben hihetetlen alapossággal, a költő életének és munkásságának minden aspektusára kiterjedő figyelemmel alkotta meg nagyszabású művét, túl sokat akart markolni. A kötetet nem egy, hanem két kötet egybefonódásának érezzük, amelyben nem egy alkalommal hosszú oldalakon keresztül oda nem illőnek érzett kitékintéseket, elemzéseket olvashatunk többek között történelmi, társadalmi, irodalompolitikai korszakokról, irányzatokról, filozófiai eszmearamlatokról, máskor meg olyan triviális szó- és fogalommagyarázatokkal szembesülünk, amelyeket néhol már-már sértőnek érzünk az olvasói önérzet szintjén.

Azt a hiányérzetünket vetjük tehát a szerző szemére, hogy két jó könyvet írt eggyé, amely így egy kicsit a fent emlegetett, s Berdára alkalmazott kentaur metaforával is azonosítható. Mindezek ellenére is úgy gondoljuk, hogy a kötet hatalmas előrelépést jelent a Berda-irodalomban, hiszen ami a kötet hátránya, az előnye is egyben: az alaposság, a sokirányú kitékintés, s a láthatólag a személyes utánajárából fakadó precizitás.

Nagy erőssége továbbá a könyvnek, hogy irodalomtörténetési alapossággal helyezi el Berdát a kortársak között. Párhuzamokat von nemcsak irodalmi munkássága, hanem élethelyzete, származása és lehetőségei kapcsán is. Nem takargat, nem szépít, hanem bemutat. A gyermekkor, a család, a fel-

növekvés nehéz anyagi körülményei mind-mind szerepet kapnak a kibontakozás, az életvezetés és a pályáiv bemutatása kapcsán. Egyfelől megtudhatjuk, hogy Berda mindössze négy elemi végzett, hogy „hihetetlenül és megmagyarázhatatlanul ügyetlen volt”, hogy „leginkább rövidnadragban s turistabakancsban szeretett járni”, hogy imádott kirándulni, hogy mindig mindenhová fűszereket hordott magával a zsebében, hogy szerette a bort, s ezért „eladogatta, vagy ahogyan ő mondta: »cseppfolyósította« a hozzá érkezett költők, írók, közéleti emberek leveleit”, hogy újsághirdetésben árulta saját költeményeit, hogy „szemerémsértő” versei miatt perbe fogták, hogy a „gregorián muzsika és Bach művei szerves részei voltak az életének”, hogy „sétabotjával áldást osztott a gyerekeknek”, hogy egy pepita füzetben vezette annak a 2386 (!) embernek a nevét, akik állandó mecénásai voltak létfenntartásának, hogy szinte egész életében „ágyrajáró” volt, s rácsodálkozhatunk, vagy éppen megbotráncozhatunk azon a szabadságon, ahogy „a legnagyobb lelki nyugalommal szellentett tömött autóbuszon, nyilvános helyen, bárhol. Még vendéglőben is. (...) nemhogy nem titkolta, hanem előredőlt, két kézzel az asztalra támaszkodva megemelte igen terjedelmes hátsó felét, és minden óvatoskodás nélkül kiengedte, amit kellett.”

Sipos könyvének erőssége, hogy ezt a polgárpukkasztó bátorságot nem a képmutató íróasztal-ember fanyalgásával taglalja, hanem az emberi szabadságeszmény egyedi megnyilvánulásának speciális formájaként fogja fel. Értő módon veszi védelmébe a költő szabadszajúságát és önként választott „fékezhetetlen, jókedvű faun” szerepét, amelyet szabadságszeretetének egyik kifejezési formájaként értelmezett. „Nem értették sem 1945 előtt, sem 1945 után, miért beszél annyit »az emberi szabadság«-ról, a »szabadságjogok«-ról, a »humanizmus«-ról, a »jóság« és a »szeretet« parancsáról, az erdőről, a természetről, a géva- és tinórugombákról, a madarakról, miért öleli meg a kocsma előtt az úttesten várakozó teherkocsi lovát, miért dugja oda az orrát a kecskegida orrához, miközben két keze közé fogja az állat fejét. Mindezeket érthetetlen furcsaságnak tekintették, a bolondos költő bolondériájának.” Örömmel tudunk azonosulni Sipos elfogadó, a látszólagosan botrányos viselkedés mögött meghúzódó, s a kötetben többször párhuzamként felhozott Szent Ferenc-i hasonlatával. Még akkor is, ha Sipos szavaival élve „Berda vallásosságát is a szabadságigény alakította. A vallás dogmái, parancsai, kötelező előírásai hidegen hagyták.” Megemlíti a szerző azt is, hogy ugyanerre az emberi-etikai abszolútumhoz igazodó életvezetésre utal a „semper idem” — a mindig ugyanaz — levél végi elköszönési forma is, amelyet Berda oly előszeretettel alkalmazott, s tett ezzel hitet az elvhűség mellett.

Másfelől viszont az is kiderül a kötetből, hogy milyen volt Berda költői életének indulása, kik hatottak költészetére, milyen stílusirányzatokkal kacérkodott, és hogyan alkotta meg egyéni, saját műfaját, hogyan „tágította a gondolkifejezés formáit”, amivel „lényegében új versbeszédet hozott létre”. Sipos megállapítja, hogy Berda autodidakta avantgárd költő volt, aki „nem használta egyik avantgárd irányzat toposz- és nyelvi jelrendszerét, szövegalkotó módozatait, nyelvtanát” sem. Kitér arra is, hogy „minden műalkotásában alanyi költő, [aki] nem tagadja meg önnön egyéniségét, mindig a maga karakterén belül marad. Nyelvi formái is azonosak, a grammatikai és helyesírási hibák állandóságával együtt.”

Többször és részletesen utal a szerző többek között a Babits Mihállyal, Jankovich Ferencsel, József Attilával, Kassák Lajossal, Kosztolányi Dezsővel, Szabó Lőrincsel, Várkonyi Nándorral és Weöres Sándorral, de általában a „nyugatosokkal”, a különféle folyóiratokkal és szerkesztőségekkel való kapcsolatára. Találhatunk a kötetben klasszikus verselemzéseket, hosszú és alapos szövegértelmezéseket, levéldézetteket, az egyes kötetek megjelenési és fogadattási körülményeinek ismertetéseit, társadalmi-politikai mozgalmakban való részvételének elemzéseit, a már fentebb emlegetett képi- és hanganyagot, természetesen számos, a költőtől válogatott, a szövegkörnyezetbe illő verset, kéziratmásolatot, s ráadásként három, melletteként közölt Berda-prózát is.

Sipos jó érzékkel ismeri fel mindezen „relikviák” mögött azt a kissé ösztönorientált, optimista világszemléletű költőt, aki „elsősorban nem is a világot nézi, hanem a világnak, a létezésnek a saját magán, a saját testén való megnyilvánulásait. Nem a tőprengő ésszel, hanem tüdejével, bőrével, az eleven érzékkel érzi az élet mondatait. Meleg lehelet, friss test-illat árad felénk a versekből itt-ott némi rabelais-i bátorsággal, az önmagáért is élni tudó élet

erjedése csapja meg az olvasót. Minden él, lélegzik ezekben a versekben, az utcák elevenen zajlanak, mint a vérkeringés, maga a táj is megtestesül, párolog, mint egy roppant szerető. A testével kapcsolódik Berda József a világba.”

Álljon itt befejezésül a *Tavaszi láz I. (Uccán)* című versnek, mint a Berdára legjellemzőbb „jó étvágyú” életfelfogásnak, lelki fiatalságnak, áradó, brutális őszinteségnek és a Sipos-féle kötet végkicsengésének egyik tipikus példája:

*„Lassan mégis kipárolog belőlem
minden öngyilkos szomorúság
és a tavaszi esők sóvá ért ízeiben
áhtattal szeretlek téged
csúnya szépségekben meggyötört testem!”*

Mindent egybevéve elmondhatjuk, hogy fontos mérföldköve ez a kötet a Berda-kutatásnak, s méltó megemlékezés a félévszázadnyi távolságban kiránduló és falatozó József Attila- és Baumgarten-díjas költőről, aki az utóbbi díj átvételekor, 1944-ben, a terveivel kapcsolatos kérdésre této-vázás nélkül a következő választ adta: „Írni akarok. Csak írni és semmi mást! Én ezt nem tekintem foglalkozásnak, hanem hivatásnak, boldog szerelmese vagyok én ennek a hivatásnak, számomra egyetlen és legnagyobb öröm a vers és ebben minél tökéletesebbé válni...”

Karakteres személyisége oly meghatározó volt, hogy számos művész érzett késztetést alakjának festményen, portrén, karikatúrán, fotón, faragásban, emléklapeten, ceruzarajzon, linómetszeten, sőt, az úgynevezett ceglédi „Berda kocsmában” való megörökítéséhez. Meggyőződésünk, és fentebb említett kritikai észrevételünk mellett is állítjuk, hogy a Sipos-kötet is ennek a különleges művészi sorozatnak egyik legújabb re-meke. (*Napkút Kiadó*, Budapest, 2016)

BARTUSZ-DOBOSI LÁSZLÓ

A VIGILIA KIADÓ AJÁNLATA

Roger testvér

**Isten csak
szeretni tud**

ROGER TESTVÉR

Isten csak szeretni tud

Roger testvérnek (1915–2005), a Taizéi Közösség alapítójának gondolkodása a közös imádságból és a testvéreivel töltött mindennapi életből táplálkozott. Meglátásaira nagy hatást gyakorolt folyamatos kapcsolata azzal a több tízezer fiatallal, akik a világ számos földrészéről egy hétre Taizébe zárandokolnak, mert életük nagy kérdéseire keresik a választ. A 2001-ben megjelent kötet gondolkodásának legfontosabb témáit, valamint az életét meghatározó események és találkozások – néhol nagyon személyes – leírását gyűjti egybe. A kötetből megtudjuk, hogy miért egy és ugyanaz a forrása a lelki életnek és az emberi szolidaritásnak: Isten, aki csak szeretni tud.

Ára: 2.400 Ft